

LEXICON

IVRIS

CIVILIS ET CANONICÆ

SIVE POTIVS.

COMMENTARIVS DE VERBORVM

quæ ad vtrumque ius pertinent significatione,
Antiquitatum Romanarum elementis, &
legum Pop. Rom. copiosissimo
indice, aduactis:

*Ab hinc septem annis Parvulpi Præter diligentis delineatas
nunc verò ita consirallus, & supra omnes omnium
editions, hoc tamque præclaris & Græcis &
Latinis dictionibus illustratas, 70 pa-
rum ad eius eximium splend-
rem desiderari possit.*

Quid præterea in hac secunda editione
præstitū sit, epistola
ad Lectorem
docebit.

LVGDVNÏ,
APVD GVLIELMVM
ROVILLIVM.
Cum Privilegio Regiæ.

1574.

Extrait du Priuilege du Roy.

PAR grace & priuilege du Roy est permis à Guillaume Rouille Libraire de Lyon, d'imprimer, ou faire imprimer vne fois ou plusieurs, ce present liure intitulé, *Lexicon Iuris Civilis & Canonici, sive potius Commentarius de Verborum qua ad ius utrumque pertinent, significatione.* Lequel liure il a recouert avec grands fraiz, mises & despenfes: & pource est fait defenfe de par ledict Seigneur, à tous autres Libraires, Imprimeurs & personnes quelconques, de non imprimer, vendre, ni distribuer en ses païs, terres & seigneuries, ledict liure nouvellement imprimé par ledict Rouille, si ce n'est par son consentement, & ce iusques au temps & terme de neuf ans, à compter du iour & date que sera parachuee la premiere impresion: sur peine d'amende arbitraire & de confiscation des liures qu'ils auroyent imprimez. Et à fin qu'aucun ne puisse pretendre ignorance du present priuilege, ledict Seigneur veut & entend, que l'extrait d'iceluy estant mis au commencement dudict liure, serue pour toute notification, laufen demander copie audict Rouille, (si bon leur semble) & ce à leurs despens. Car tel est son plaisir, non obstant oppositions & appellations quelconques: comme plus à plein est contenu & declare par lesdictes lettres de priuilege, sur ce données à Paris, le deuxiesme de Decembre, mil cinq cens soixante trois, & de son regne le quatriesme.

Par le Roy, à vostre relation,

Signé, de Vabres.

Et sealé du grand seau en cire iaune à simple queue.

ILLVSTRISSIMO VIRO DOCTISSI- MOQVE I. C. PETRO DAUS-

SERRE, CAROLI NONI CHRI-

stianiff. Galliarum Regis in curia Lugdunensi

Consiliario, caussarumq; eius i aduocato,

serenissimæq; Reginae matris libel-

lorum supplicum magistro,

Guilielmus Rouillius

S. D.

VERE quidem & sapienter, vir doctissime, principem illam natu-
ra legem viri prudentes aliud nihil esse voluerunt, nisi rectam, et
à numine deorum tractam rationem, que in natura insita impe-
raret honesta, eoque que faciendæ sunt prohiberet contraria; men-
tem denique omnia ratione aut cogentem, aut detantem Dei: nec ho-
minum ingenii excogitatum, aut scitum aliquod esse populorum,
sed seculis omnibus ante natam, quam scripta lex vtilis, aut quam
omnino civitas conficitur. Huius enim ex tot animantium generi-
bus et naturis præclara quadam conditione soli homines participes, amicitiam cum Deo societate-
temque coierunt: qua recta et perfecta cum est lege quadam cum diuinis spiritibus consociantur,
inter eos communio iuris est, eiusdemque civitatis habentur: nam uniuersus hic mundus una
civitas communis deorum atque hominum existimanda est, ait ille: et quod in civitatibus ratio-
ne quadam agnationibus familiarum distinguuntur status, tanto id in rerum natura magnifi-
centius, tantoque præclarior, ut homines deorum agnatione genteque teneantur, ex quo efficitur
illud, ut nullum animal sit præter hominem, quod habeat aliquam Dei naturam: isque verè
deum agnoscere dicatur, qui unde ortus sit, quasi recordetur et agnoscat. Ad iustitiam igitur
nati omnes sumus, neque opinione, sed à Deo constitutum est ius. Dicam etiã planius. An est
vssiam unum vni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmetipsos sumus? imo etiã,
vir præclarissime, si depravatio consuetudinum, si opiniorum vanitas imbecillitatem ani-
morum non torqueret, & fieret quocumque corpisset, sui nemo ipsetam similis esset, quam
omnes omnium, cum verò quacumque hominis est definitio cum una in omnes valeat,
nulla dissimilitudo inter eos est, omnique hominum genus sociatum inter se intelligi debet,
& ad participandum aliam ab alio, comunicandumque inter omnes iusti natura facti
sumus. Neque verò dubium est, quin si quomodo est natura, sic iudicio homines humani
(ut ait Comicus) nihil à se alienum putarent, coleretur ius aequè ab omnibus. nam si, qui-
bus à Deo ratio data est, isdem etiã recta data est: ergo & lex, qua est recta ratio in iu-
bendo & vetando: si lex, in quoque. Omnibus autem ratio: ius igitur omnibus datum est.
indeque præclere fons ille philosophorum omnium Socrates, eum solebat execrari, qui primus
vtilitatem ab honestate se iunxisset: id enim querebatur caput esse excitorum omnium: itemque

DICTIONARIUM MAGNI IURIS CIVILIS ET CANONICI DE

VERBORUM, QUAE AD IVS PERTINENT, SIGNIFICA-

tionem, deque eius Formulis.

LIBER PRIMVS.

ALITERA, de qua M. Cicero lib. j. de Divinat. Sus (inquit) prostro huius A, litteram impressit. Eadem in Graecam & Phoenicem à Cadmo adlata fuit, ut Plinius lib. 7. cap. 56. histor. natural. scribit, de rerum inventori- bus loquens.

A, futuraris littera à Cicerone pro Milo. rectè dicitur. Nam apud veteres Romanos absolutiois notum fuisse docent Alex. ab Alexand. Genial. dierum libro 3. capit. 14. Ind. in lege 2. D. de origi. iur. & eruditissimi quique ex Alconio in Oratio. pro Milone. Fuit etiam nota in suffragiis, & comitiis legum, quae se ciues repudiare rogationem significabant. Nam dux tabulae dari solebant quantum in altera V. R. id est, uti rogas, scriptam erat in altera A. id est, antiquo, antiqua sequor, nova non placeat. Trist. &, ut alia permulta, praenominis nota, ut ex Valerio Probo Epigramma- tisque Urb. Veteris signidò constat Sed & A. Angu- stum significat in inscriptionibus, & subscrip- tionibus constitutionum C. Theodos. & Iustiniani, & Noael.

A quoque praepositio est, quae pro donec. Alciato lib. 7. Paperg. cap. 21. accipi debet apud Terentium Clemen- tem. Sed si hoc. 62. §. 2. D. de cond. & demonstr. ibi, si à liberis non nup. erit. id est, donec vel quoad filios habuerit, eos non desererit. Sonat etiam idem quod, pro quo significari vult M. Cic. in Clue- tiana. Non modo dicendi à reo, sed ne fargendi pote- stas. & c. id est, pro reo. Sumitur quadoque pro, post, apud Pomponium l. 2. §. 8. & 11. D. de origi. iur. à regibus, à ex. de, id est, post reges, post ex. dem. & apud Pau- lum l. pater. 20. §. 1. D. de adulter. Interdum loci propinquitatem denotat, ut à theatro venire, id est, à lu- co, qui est iuxta theatrum. Aliquando ponitur pro, per, ut in divi Antonini constitutione l. 1. C. ad leg. Fab. de plag. ibi, à quo, id est, per quem. Interdum su- mitur pro, de, ut à Calvo Novo. Sic aliquando non indoctos loquutos fuisse scribit Thom. Lincet, lin- dicans etiam pro, versus, praepositione usurpat. Sed & separationem significat apud Pomponium lege 3. §. si ibi à Brundeffo. D. de ac. empti. idque Bartol. in lege si ex duobus. D. de duob. ve. & Baldus in l. à calig. co. C. de nupti. adnot. ut Privand. quoque vult habet, & significatio rei. ut verbi, cui iuncta est, in-

mutat, ut in dictione *ἀπαλλάσσει*, qua vultus est Vlpianus in l. 1. §. h. quibus. D. de legat. 3. quae vult extorres signifi- cantur.

A, quoque praepositio causatiue accipitur apud d. Au- gustinum, & Iudor. cap. coniuges. & can. coniunx. 27. q. 2. Sumitur etiam pro ex, apud Gaium, l. adeo. 7. §. quod si uno. D. de acq. re. dom. Significatius est etiam primi termini à quo, sicut dicitur, vsque, ter- mini ad quem. Hic terminus à quo significat exclu- sive, ut si caveatur statuto, A pulsu campanae veperi- tum per viros incedat. Inclusive autem, veluti, si cautum ita fuerit statuto, A pulsu campanae cuiusque domum manè exire liceat, quia sic statuens intellexit- se videtur.

A, praepositio aliquando subauditur à iure apud Ma- crum, Luilitus agrum. in princip. D. de re iudic. & apud Papinianum l. Iberto. p. §. item. D. de neg. gest. Officiorum quoque & dignitatum nominibus praeposita significat, qui his officiis, & dignitatibus fru- guntur, ut à studiis, à manu scriptus. Suetonius in Clau- dio Casare. A libellis, à secretis, quos magistros libel- lorum supplicum, & secretarios appellamus. idque classici scriptores probant. Sic dicimus à rationibus, id est, computorum magistros. A nunctis verbo, aqua riorum reditu praefectos significamus, Frontino libr. 2. de aqua duct. Idem de Ab. censendum est, ut, ab actis, ab epistolis. Suet. in Claud.

A capite ducere, vide infra, Caput.
A Duumviro dimitti intelligendus est, qui iussu, per- missu, mandatove Duumviri dimittitur, apud Vlpia- num l. si quis uxori. 42. §. 6. D. de furt. itaque accipien- dum rectè ibi de n. sepsit Bartulus.

A filio legare dicitur is, cui iubet legatum à solo filio, à substituendo non item, praestari, ut apud M. Cice- ronem clare liquet.

A liberis, pro quoad liberos habebit, Terens. l. sed si. 62. §. 2. D. de cond. & dem.

A me vi possidet, qui vi me deiecit, apud Vlpianum l. 3. §. qui à me. 17. D. de vi, & vi arm.

A me possidet, qui possessionem meam iniuste nactus est. Vlpiano, l. 3. in princ. D. vi possid. Eodem sensu dicimus, ab aliquo possidere, l. 1. D. eod.

A B

Ab, aliquando accipitur pro contra. ciuit. Alber. & Ol- dendorp. l. 13. D. de publi. & vecti. sed ibi ad, non ab legitur in P. Flo. & vulgar. vbi ad, pro contra, accipit Accursus.

Ab etiam pro ob, sumitur in constitut. Theodo. Acc. & Honorij. l. unica. C. si quis imp. maledix. Equidem

PROLEGOMENA IN EAM LEGVM DE- SCRIPTIONEM QVAE

ordine alphabetico subsequitur, ex Pauli
Manutij libro sexto Antiqui-
tatum Romanarum.

QUAE PRIMA omnium, atque æquissima natura lex est, quæ cum nihil cuiquam deesse, tum ea, quæ quisque habet, æterna iubet esse. nam, quemadmodum illæ, quæ cælestibus corporibus præfunt, beatæ mentes iustissimæ sunt, & suum quæque corpus iustissimè regit: sic ipsa natura, quæ de superioribus illis mentibus derivata, & in unum collecta vis est, æquissimum in agendo ordinem servavit: eaque quæ egit, patere omnibus, nec unquam non esse vult. itaque & eam partem aeris, quæ sublimior, eoque purior est, oculis traicientes, ad spectu cæli iucundissimo omnes fruimur: & inferiorem, mixtam, spiritu haurimus: & sustinemur, atque alimur terra: & aqua ad ea, quæ cuique commoda, ac necessaria sunt, vimur: nam, cæli horum singula vni animantium generi tributa ad usum ac victum præcipuè videntur: tamen ita vni generi proprium unumquodque est, ut diuersi generis animantibus nihil denegetur, alitibus aer, mare piscibus, quadrupedibus terra, certa culque animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus communia sunt, neque alieni alimenti usu animal vllum perpetuo caret. Hæc sua lege natura, communis omnium mater, ita constituit, ac sanxit, cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanae leges, eò certior ac laudabilior ea vitæ ratio est, quam hominum generi præscribunt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas civitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt. Celebrantur præter ceteras Lacedæmoniorum leges, à Lycurgo latæ; Atheniensium, à Solone. Commemorantur & illæ, quas Locrensis Zaleucus, Thuriis Carondas, Getis Zamolxis, Pythagoræ discipulus, dedit. Laudat etiam Cretensium leges Plato, Carthagenensium Iſocrates. Romanas verò Polybius anteponebat omnibus non dubitat. hæc cum ab iis, qui ceteris hominibus ingenio, ac sapientia præstiterunt, summopere laudate prædicatæque sunt, quid aliud, nisi præclaras fuisse, credendum est: at dissimiles inter se, & si dissimiles, quo modo omnes præclaræ: quia nimirum ad eundem finem, eandemque quasi metam, non eadem tamen via, omnes tendunt. Ius naturæ, in quo nihil inæquale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habuerunt. eius imaginem in suas quisque leges, quantum imitatione licuit, transtulerunt. qui cum ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen ius tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia non eiusdem loci, non eiusdem cæli, non eiusdem hominibus ingenij leges ferebant. hæc illi cum animo circumspicerent, atque cogitarent: modò perficere possent, quod agebant: quæ ratione perficerent, laborandum non esse iudicarunt. neque

enim ipsarum legum vitio factum est, ut aut Athenienses minus diu, quam Lacedæmonij; aut Lacedæmonij minus, quam Romani floruerint: sed quod Athenæ citius, quam Sparta; & Sparta citius, quam Roma, de recti maiorum consuetudine desiciens, legum imperium maifestatèque neglexit. Quare prudenter iudicat Polybius, quod duabus potentissimis civitatibus, Carthagine, & Roma, multorum annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & victam conditiones accepisse, ob eam maximè causam putat, quod, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multo, quam antea, negligentius; & Romæ multo, quam unquam diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. Ius autem ipsam nihil aliud est, quam bene vivendi norma, legibus tradita atque præscripta, quam qui tenent, soli duas maximas res, maximèque optabiles adipiscuntur. primum, ipsi quotidie magis in sua civitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos clari, inter homines viri, inter viros heroes; deinde id quod velle bonitatis est, perficere virtutis, facillè consequuntur, ut eorum patria civibus frequens, pacata, opibus beata sit. Ex hoc genere fuisse legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Agesilaum, Athenis Aristidem, Romæ Camillum, Fabios, Dectos, Scipiones. Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omnium sæculorum memoria magis ad omnem laudem civitas excelluit. Et paulo post: Ius igitur omne aut à natura est, aut à consuetudine, aut à legibus. Ius naturæ ipsum per se, sine consuetudine & legibus, ad optimam vitæ conditionem satis erat. satis enim beatè viueremus, si naturam ducem sequeremur. sed quis, quod iustum & laudabile est, multi, vel quia sunt hebetes, non intelligunt; vel quia sunt improbi, dissimulant: iccirco, ne peccantibus daretur excusandi locus, scripta lex est, quæ, quid agendum, faciendumve esset, perpetuis literarum notis testatum, atque expressum ante oculos poneret. is enim, qui legem fert, si modò suam voluntatem civitatis commodo metitur, tria spectat, ut penam factis dignam perditis homines luant, ut ceteri, exemplo admoniti, poenæque deterriti, meliores efficiantur; ut viri boni, sublatis improbis, ceteriorem, ac tranquillioram vitam ducant. est igitur lex tanquam præco, qui, suggerente natura, iustitiam civibus enunciat: cuius vocem qui volentes auribus percipiunt, eamque fideliter animo custodiunt; ita vivunt, ut virtutem à vitio facile distinguant, & ab altero, tanquam à pestifero angue, refugiant; alteram amplectentur, & amabilem præ ceteris rebus existiment. verum, quia publica res ita cum privata coheret, ut altera alterius commodo nitatur, nec sere, nisi utriusque recte sit, diu vigere & stare civitas vlla possit; propterea, quæ utriusque con-

LEGVM ROMANA- RVM ACCOMMODA- TA AD LITERARVM ORDI- NEM ENVMERATIO.

*Quid autem in hoc legum syntagmate hæc postrema editione
prestitimus, docebit te epistola ad Lectorem,
Præfationi adiuncta.*

ACILIA Minutia, de pace Carthagi-
nensium. Tulere M. Acilius, & Qu-
Minutius Tribuni plebis, Cornelio,
Aelio COSS. Anno ab vrbe condita
611. Vellentne iuberentne senatum
decernere, vt cum Carthaginensibus
pax fieret? & quem eam pacem dare, quæq; ex Africa
exercitus deportare iuberent? De pace, vti rogas, om-
nes tribus iusserunt: pacem dare P. Scipionem, eun-
dem exercitus deportare. Lilius lib. 30.

ACILIA, DE COLONIIS DEDUCENDIS. Tulit C. A-
cilius Tribun. pleb. Cornelio, Minutio COSS. Anno
ab v. c. d. lvi. Vt quinque colonie in oram maritimam
deducerentur: duæ ad ostia fluminum Volturii, Liter-
is que: vna Puteolos, vna ad Castrum Salerni. his Bu-
xentium adiecta: tricena familiae in singulas colonias
iuebantur mitti. Lilius lib. 32.

ACILIA REPETUNDARVM. Tulit eam M. Acilius Gla-
brion, pater eius qui Verris in causa Prætor fuit, & cum
C. Calpurnio Pisone post biennium consulatum gef-
sit: quæ ab eo in Tribunatu plebis lata est, vt vult Ma-
nutius. Vt repetundarum causa vna actione absolue-
retur. Id est, vt neque reum compercutinari, neque
causam ampliari liceret. Item vt qui accusatores con-
stituti essent, potestatem haberent literas & publicas &
priuatas conquirendi, obsequandi, deportandi. Cicer.
Verrin. 2. & 3. & in secundam Alconius.

AEBUTIA, DE LEGIBVS. Tulit Aebutius Tribu-
nus pleb. Vt duodecim Tab. capita, quæ Reip. propter
antiquitatem obsoletasque res inutilia essent, abroga-
rentur: sola legis actiones Centumvraliū causarum
manerent. Gellius lib. 16. cap. 10. Ludovicus Charon-
das de hac lege in fragmento quodam Romanæ anti-
quitatis sic reperiri ait: L. Aebutius Tribunus pleb. vir
popularis. legem tulit ad populum, vt xv. Tab. capita,
quæ inutilia essent reip. tollerentur. Quæ lex multis
contradictentibus tandem rogata est.

Aebutia L. ICINIA. Vide Licinia Aebutia.

AELIA, DE COLONIIS DEDUCENDIS. Tulit Q.
Aelius Tubero Tribunus plebis, Cornelio, Sempro-
nio COSS. Anno d. lxxxiii. Vt Latine duæ colonie,
vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceren-
tur. Lilius libro 34.

AELIA, DE COL. DEO. Tulit idem. Vt in agrum La-
tinum Thurinum colonie deducerentur. Lilius lib. 35.

AELIA, DE CONSULIBVS. Tulit Q. Aelius COSS. cum M. Tu-
nio, Anno d. xxxv. lrv. vult Horomanus: à Tribuno
tamen plebis latam contendit Manutius, vt & Fuliam,
tum & ex Aelia gente, neminem vnquam consulatum
gessisse. Et sine testatur Sigonius eo anno Consules
fuisse A. Manlium cum Q. Cæcilio. Nec vero post inter-
fectos Gracchos, vt vult Zalius, & ante Punicū bellum

tertium lata est hæc lex. Tit. enim Gracchus Scæuola
& Pisone COSS. post euersam Carthaginē occisus est.
Et Cicero Orat. in Vatinium scribit leges Aelliam &
Fuliam in Gracchorū ferocitate vixisse. Huius autem
Aeliæ legis hæc sunt capita: Vt quoties cum populo
ageretur, augures de cælo seruarent, magistratus: & ob-
nunciandi. id est denunciandi agi per Iouem non lice-
re, & legislationi intercedendi potestatem haberent,
Nam cum lex ferretur, Augures de cælo seruabant; ma-
gistratus, si quid obseruatum erat, quo impediti comitia
possent, nunciabant. Cic. in Pisoniana, vbi centi ante
Pisonis & Gabinij consulatum annis latam hanc fuisse
legem scribit, oratoricè & suo more. Mæcio est apud
omnes frequentissima.

AELIA Sanctia, quæ nominatur in Topicis Ciceronis,
inducenda est, auctoribus antiquis libris, sententiæque
ipsa & historix veritate postulante. Idque iam pridem
interpretum nonnulli docuerunt.

AELIA SENTIA, de testamētis. Tulere Sex. Aelius, C.
Sentius COSS. Anno d. cclvi. Augusti temporibus. Vt
qui serui pœnæ causa uincti à domino, quibusve in-
iustæ notæ fuerant, quive propter noxam torti, nocen-
tæve inuenti, quive traditi vt ferro aut cū bestiis depu-
gnarent, quive in custodia fuissent, ij si manumitteren-
tur, nō ciues Ro. sed dedititiorū numero essent: id est,
vt ne connubium, neque cōmercium, neque testamenti
sancionem haberent. Vt maiorem triginta annorū ser-
uum vindicta aut testamento, nisi causa apud consi-
lium probata, manumittere non liceret. Ne dominus
annis viginti minor, seruum, nisi causa apud cōsiliū
probata, manumitteret. Vt seruus ab eo domino qui
soluendo nō est, testamento liber esse iussus, & heres
institutus, & si minor sit triginta annis, vel in ea causa,
vt dedititius fieri debeat, ciuis Ro. & heres sit, si tamen
alius ex eo testamento nemo heres sit. Quod si duo
pluresve liberi heredesve esse iussi sunt, primo loco
scriptus liber & heres sit. Vt si patronus libertum ino-
peum non aluerit, primū libertatis causa impositis,
tam ipse, quàm is ad quē ea res pertinebit, mulctetur:
dein ipsius hereditate, tum ipse nō ipsius liberi priuen-
tur, nisi heres institutus sit. postremo à bonorum pos-
sessione remoueat, præterquam secundum tabulas.
NE dominus in manumittendo seruo seruæve legem
ei de contrahendo matrimonio, quæ ciuis Rom. li-
bertatem imminuat, imponat: si secus faxit, ad eius le-
gitimam hereditatem ne admittatur. Vlpianus titulo
primo Iulit. & Iustinianus Instit. quib. ex caus. ma-
num. non lic. Item Iulianus l. qui soluendo. quadrage-
sima secunda. Paulus l. si is qui. 35. l. 57. l. qui soluendo. 60.
l. si non lex. 83. D. de heredibus institu. l. sciendum. 70.
D. de verborum signific. leg. prima Cod. qui manum.
non poss. l. tertia 9. 2. D. de iul. & legit. l. si patronus.